

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต : นวัตกรรมทางภูมิปัญญา ที่น่าจับตามอง

วันชัย ธรรมสังการ¹

บทนำ

จุดกำเนิดของกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนใหญ่ในระยะเริ่มแรกเกิดจากสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการพึ่งพาตนเอง เน้นการรวมทุนเพื่อเป้าหมายทางสังคมมากกว่าเป้าหมายทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากอัตราการเติบโตของทุนเงินตราที่เกิดจากการออมและดอกผลที่เกิดขึ้นในแต่ละปีไม่สูงมากนัก ทั้งนี้กลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 20 หรือประมาณกว่า 20 ปีมาแล้ว

การเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในภาพรวมกล่าวคือ การกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทุนในระบบของประชาชนในชนบทเป็นไปค่อนข้างยากลำบาก จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่บีบคั้นและผลักดันให้ประชาชนลุกขึ้นมาเพื่อหาทางพึ่งพากันเอง

จุดเริ่มต้นของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมักจะเกิดจากคนในชุมชนที่มีบารมีเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนรวบรวมสมัครพรรคพวกประมาณ 20-30 คน ร่วมลงหุ้นซึ่งเรียกว่า “สัจจะ” การใช้คำว่า “สัจจะ” แสดงให้เห็นถึงการนำเอาอุดมการณ์ของความซื่อสัตย์สุจริตไปกำกับไว้ในตัวเงินตรา เป็นการเพิ่มคุณค่าของเงินซึ่งเป็นวัตถุให้มีคุณค่าทางจิตใจ อุบายนี้มีความสำคัญยิ่งต่อการเจริญเติบโตของกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนชนบทภาคใต้

จะเห็นได้ว่าจากจุดที่เริ่มก่อตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการผู้ก่อตั้งยังคงปฏิบัติหน้าที่จนถึงทุกวันนี้ ทั้งนี้เนื่องมาจากความเคารพนับถือ ไว้วางใจของสมาชิกที่มีต่อคณะกรรมการ และแม้จะมีสมาชิกรุ่นใหม่ๆ ที่มีระดับการศึกษาสูงเข้าไปเป็นสมาชิกแต่บุคคลเหล่านี้มักไม่ถูกเลือกให้เป็นผู้นำกลุ่มออมทรัพย์แต่อย่างใด

จุดแข็งหรือจุดเด่นของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

การที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหลายกลุ่มและหลายพื้นที่สามารถดำเนินธุรกรรมมาได้จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 20 ปี ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่า กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ต้องมีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ คุณสมบัติดังกล่าวพอสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ด้านจุดกำเนิดหรือการเกิดขึ้นของกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่เกิดจากการเห็นความสำคัญร่วมกันของคนในชุมชน แม้หลายกลุ่มจะเกิดจากการที่บุคลากรภาครัฐมีส่วนชี้แนะ แต่การดำเนินการจะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก ถ้าไม่ใช่เป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง สิ่งใดก็ตามถ้าเป็นความต้องการร่วมกันของคนในชุมชนแล้ว ความร่วมแรงร่วมใจ ความสามัคคีย่อมเกิดขึ้น

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศูนย์วิจัยพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความรัก ความผูกพันและ
ห่วงหาในสิ่งที่ตนเองร่วมกันก่อตั้งขึ้นด้วย

ประการที่สอง ด้านกลุ่มบุคคลที่ก่อตั้ง เป็น
ที่ประจักษ์ว่า กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมได้อย่างประสบ
ผลสำเร็จและยั่งยืนนั้น กลุ่มบุคคลที่ริเริ่มก่อตั้งจะ
เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพ ศรัทธา และไว้วางใจจาก
คนในชุมชน และส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ
กล่าวคือ เป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคยเห็นผลงาน
มีความรับผิดชอบ เสียสละแก่ส่วนรวม และในอดีต
บุคคลที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ ก็มักจะได้รับแต่งตั้ง
จากทางราชการให้เป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ
ด้วย เช่น เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เป็นต้น และถ้า
กลุ่มใดที่มีผู้นำที่เป็นทั้งผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำ
ในทางราชการด้วยแล้ว ก็ย่อมส่งเสริมให้กิจกรรม
กลุ่มออมทรัพย์มีความเติบโตและยั่งยืนมากขึ้น

**ประการที่สาม ด้านวัตถุประสงค์ของการ
ก่อตั้งกลุ่ม** จุดประสงค์หลักของการก่อตั้งกลุ่มออม
ทรัพย์เพื่อการผลิต มีจุดเน้นเพื่อการช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันของคนในชุมชน มากกว่าเพื่อความ
เติบโตของสินทรัพย์ ทั้งนี้จะเห็นได้จากประเภทและ
รูปแบบของสวัสดิการที่มีอย่างหลากหลาย เช่น
คำรักษาพยาบาล การสงเคราะห์คนชรา ทุนการ
ศึกษาแก่บุตรหลาน เงินฌาปนกิจ เงินช่วยเนื่องจาก
ประสบภัยหรืออุบัติเหตุ และบางแห่งสามารถกู้ยืม
ไปได้โดยไม่มีดอกเบียในกรณีที่ญาติพี่น้องเจ็บป่วย
บางแห่งจ่ายค่าภาษีที่ดิน ค่าน้ำ ค่าไฟให้ บางแห่งมี
สวัสดิการให้กู้ซื้อที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย เช่น กลุ่ม
ออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหนองเสาธง ต.ควนรู
อ.รัตภูมิ จ.สงขลา หรือบางแห่งได้ตั้งงบประมาณไว้
สำหรับฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น
กองทุนฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาของกลุ่มสังฆะออมทรัพย์
บ้านบางโหนด ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา
นอกจากนี้หลายกลุ่มยังบริจาคในลักษณะงานการกุศล
งานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น

การที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ไม่ได้ตั้ง
เป้าหมายในเรื่องการเติบโตของสินทรัพย์เป็นหลัก
เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ลดความ
ขัดแย้งในการบริหารจัดการลงได้มาก และเป็น
กิจกรรมที่ช่วยตอบสนองส่วนขาดหรือช่วยเติมเต็ม
ให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้การดำรงอยู่ของชุมชน
ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

ประการที่สี่ ด้านกฎกติกาของกลุ่ม กฎ
กติกาที่กำหนดขึ้นเป็นกฎกติกาที่เกิดจากความเห็น
ร่วมกันของสมาชิก และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง
ยืดหยุ่นตามปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้น
กฎเกณฑ์ทั้งหลายจึงสะท้อนความเป็นจริง ไม่แข็ง
กระด้าง มีชีวิตชีวา สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง และ
ช่วยให้สมาชิกทุกคนเข้าถึงแหล่งทุนได้อย่างทั่วถึง
การที่กฎเกณฑ์ไม่แข็งตัว และปรับเปลี่ยนได้ตาม
สถานการณ์เช่นนี้ จะช่วยลดความขัดแย้งในการ
ดำเนินการได้มาก และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้
กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์อยู่ยงและยั่งยืนจนถึง
ปัจจุบัน กฎกติกาของกลุ่มออมทรัพย์นี้จะแตกต่าง
จากกฎกติกาที่ตั้งขึ้นจากภาครัฐที่ค่อนข้างแข็ง
ปรับเปลี่ยนยาก ไม่ยืดหยุ่น

**ประการที่ห้า ด้านบทบาทของกลุ่มออม
ทรัพย์** ปัจจุบันในหลายพื้นที่กล่าวได้ว่ากลุ่มออมทรัพย์
มีบทบาทนำ เป็นศูนย์กลางหรือเป็นกลไกสำคัญใน
การขับเคลื่อนให้กับกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนดำเนินต่อไปได้
ทั้งนี้มีอยู่ไม่กี่เหตุผลซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่
เช่น อาจจะเป็นเนื่องจากกลุ่มออมทรัพย์คือแหล่ง
ทุน(ทุนเงินตรา) การจะดำเนินกิจกรรมใดๆ ย่อม
ต้องใช้ทุน ดังนั้นทุนคือปัจจัยที่สำคัญ ในบางชุมชน
มีกลุ่มทำน้ำปลา กลุ่มขายข้าวสาร กลุ่มขายปุ๋ย หรือ
กลุ่มร้านค้า ซึ่งจุดกำเนิดของกลุ่มเหล่านี้เกิดจาก
การนำเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ไปทำทุน เป็นต้น หรือ
อีกประการหนึ่ง กลุ่มออมทรัพย์เกิดก่อนกลุ่มอื่น ๆ
มีการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้ (ทุนภูมิปัญญา)

มามากกว่า ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานช่วยสร้างทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าให้กับสังคมหรือชุมชน และบุคคลเหล่านี้ได้กระจายกันไปเป็นผู้นำของกลุ่มอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา เช่น กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ร้านค้าชุมชน ประปาหมู่บ้านและธนาคารข้าว ของบ้านสำโรง-สามี่ ต.พังยาง อ.ระโนด จ.สงขลา เป็นต้น

ประการที่หก ด้านการส่งคืนเงินกู้ แม้ว่าปัญหาอุปสรรคที่มีร่วมกันในหลายกลุ่มคือ การชำระเงินไม่ตรงตามเวลาที่กำหนด หรือมีบางรายขาดการชำระหลายเดือนติดต่อกัน แต่อัตราส่วนของการเกิดปัญหาน้อยมาก เมื่อเทียบจากจำนวนสมาชิกของกลุ่ม หรือน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับการทำธุรกรรมของกลุ่มองค์กรประชาชนประเภทอื่น ดังจะเห็นได้จากบางแห่งดำเนินการมาแล้วกว่า 20 ปี มีผู้กู้ไปแล้วไม่ส่งคืนเพียงรายเดียว เป็นต้น

ปรากฏการณ์เช่นนี้ อาจอธิบายได้ในสองลักษณะ คือ **ลักษณะแรก** เป็นเรื่องของพลังความผูกพัน การรู้จักมักคุ้นสนิทสนมของคนในชุมชน ถ้าผู้ใดละเมิดกฎกติกาที่ประชาคมร่วมกันกำหนดขึ้น จะถูกลงโทษทางสังคม (social sanction) อย่างรุนแรง จะเป็นที่ถูกกล่าวขานและรับรู้กันทั้งชุมชน ก่อให้เกิดความอับอายเสียชื่อเสียงทั้งของตนเอง และเครือข่าย การลงโทษในลักษณะเช่นนี้ อาจรุนแรงยิ่งกว่าการใช้มาตรการทางกฎหมาย **ลักษณะต่อมา** เป็นผลต่อเนื่องจากลักษณะแรก ได้แก่ เมื่อบุคคลอยู่ในชุมชนร่วมกันมานาน มีความรู้จักมักคุ้นและสนิทสนมกันสูงจึงทำให้การพิจารณาให้กู้ ตรงตามสถานภาพของผู้กู้ ไม่ว่าจะเป็สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพทางนิสสัยใจคอและความประพฤติ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในชุมชนชนบท เรียกได้ว่า **“รู้ทั้งหน้าและรู้ทั้งใจ”** ซึ่ง **“การรู้หน้า”** หมายถึง การรู้ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางการเงิน การประกอบอาชีพ รายได้รายจ่าย ส่วน **“การรู้ใจ”** หมายถึง

การรู้นิสัยใจคอ รู้ความประพฤติ ความรับผิดชอบที่ผ่านมา เพราะคนในชุมชนเดียวกันย่อมรู้จักเบื้องลึกของกันและกัน การรู้ทั้งสองอย่างจึงทำให้การตัดสินใจอนุมัติการกู้แต่ละครั้ง ลดโอกาสที่จะเกิดหนี้เสียหรือลดจำนวนคนไม่ชำระหนี้ลงได้มาก เป็นต้น

จุดอ่อนหรือจุดด้อยของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

ถ้าพิจารณาในมิติเชิงสังคมแล้ว กล่าวได้ว่ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นกิจกรรมที่มีคุณภาพการแก่ชุมชนและสังคมมาก อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาในเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับขนาดหรือปริมาณของเม็ดเงินแล้ว กลุ่มออมทรัพย์มีจุดด้อยอยู่บ้าง โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับระยะเวลาการออมเงินกว่า 20 ปี แต่สินทรัพย์ยังอยู่ในระดับ 3-5 ล้านบาทเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งไม่มากนักถ้าจะนำมาลงทุนในภาคเศรษฐกิจทุนนิยม นอกจากนี้ถ้าจะพิจารณาด้านการบริหารจัดการ กล่าวได้ว่า การจัดรูปแบบการบริหารองค์กรของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นการบริหารแบบไม่เป็นทางการ แม้จะมีการกำหนดตำแหน่งประธาน กรรมการ เหนรัญญิก เลขา และอื่นๆ ตามแบบการบริหารสมัยใหม่ แต่การปฏิบัติงานจริง ไม่ได้ปฏิบัติตามตำแหน่งที่วางไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ยากต่อการตรวจสอบ หรือกำกับดูแลให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพในความหมายของธุรกิจกระแสหลัก

อีกจุดอ่อนหนึ่งในสายตาของคนภายนอกหรือของนักวิชาการด้านการเงินการบัญชี ได้แก่ รูปแบบการจัดทำบัญชีของกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งส่วนใหญ่จะทำบัญชีตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ยกแก่การตรวจสอบจากภาครัฐหรือจากนักบัญชีของทางราชการ อย่างไรก็ตามภายใต้สถานการณ์และเงื่อนไขในบริบทของชุมชน จุดอ่อนที่กล่าวมาอาจ

จะเป็นจุดแข็งหรือจุดเด่นของกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่มุมมองของแต่ละคน

การเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มหรือองค์กรอื่น

กว่าสองทศวรรษที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเกิดขึ้นในจังหวัดสงขลา กิจกรรมการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มพอมี่ให้เห็นบ้าง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ด้วยกันเอง อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงส่วนใหญ่เป็นเพียงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เช่น การเดินทางไปเยี่ยมชมกิจการกลุ่มอื่นตลอดจนการเชิญผู้นำกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมาพูดคุยหรือเล่าประสบการณ์ให้สมาชิกฟัง ซึ่งที่ผ่านมาดำเนินการอย่างไม่เป็นทางการมากนัก จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ได้เกิดรูปแบบการเชื่อมโยงค่อนข้างเป็นทางการมากขึ้น ได้แก่ การเกิดสมาพันธ์กลุ่มออมทรัพย์ระดับอำเภอ หรือบางแห่งเป็นสมาพันธ์ระดับตำบล อย่างไรก็ตามเป้าหมายหลักของการเกิดสมาพันธ์ก็ยังคงเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกันเป็นหลัก หรือบางสมาพันธ์ก็กำหนดให้กลุ่มออมทรัพย์ที่มาร่วมเป็นสมาพันธ์นำเงินมาออมรวมกันกลุ่มละ 200-300 บาทต่อเดือน เป็นต้น นอกจากนี้บางแห่งเมื่อสมาพันธ์มีเงินออมมากขึ้นก็เปิดโอกาสให้กลุ่มที่เป็นสมาชิกสามารถกู้เงินได้อีกด้วย

กล่าวได้ว่า การดำเนินการเชื่อมโยงส่วนใหญ่ยังเป็นกิจกรรมการออมและการให้กู้เป็นหลัก มีบางที่ถึงระดับการร่วมลงทุนทำธุรกิจด้วยกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหนองเสาธง

ด.ควนรู อ.รัตภูมิ จ.สงขลา ที่ร่วมลงทุนทำธุรกิจปืมน้ำมันกับกลุ่มอื่นอีกสี่กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มจะส่งกรรมการมาร่วมบริหารกลุ่มละสามคน การเชื่อมโยงในลักษณะการทำธุรกิจร่วมกันนี้นับว่ามีน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงทำธุรกิจกับกลุ่มองค์กรประชาชนประเภทอื่น เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร หรือสหกรณ์ร้านค้า นับว่าแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นเลย การมีกิจกรรมเชื่อมโยงที่เห็นได้ชัดมักเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน เช่น กลุ่มใช้น้ำ กลุ่มธนาคารชีวิต และกลุ่มกองทุนซีพี (Social Investment Fund, SIF) ในหมู่บ้านวัดดอน หมู่ 8 ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ จ. สงขลา การที่กลุ่มองค์กรประชาชนแต่ละกลุ่มจะมีกิจกรรมเชื่อมโยงกันหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้อาจมีสาเหตุหลายประการ ซึ่งน่าจะมีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปีที่ผ่านมากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดสงขลา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี และยังไม่มียุทธศาสตร์ของประชาชนในชนบทที่ส่งผลต่อความกินดีอยู่ดีของประชาชนอย่างเด่นชัดยิ่งไปกว่ากิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและควรอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะหันมาให้ความสำคัญและเรียนรู้ที่จะนำนวัตกรรมทางภูมิปัญญาซึ่งถือเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญของชุมชนในลักษณะเช่นนี้ไปพัฒนาชุมชนและสังคมในมิติอื่นต่อไป



บรรณานุกรม

- กุสุมา ฎใหญ่. (2546). “เสี้ยวหนึ่งของภาพชีวิตและความเคลื่อนไหวในชุมชนทรายขาว”, รุสมิแล. 24 (มกราคม-เมษายน), 1-9.
- กชกร ชินะวงศ์, บรรณาธิการ 2546. ตามรอย “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้” กระบวนการขับเคลื่อนทางปัญญา. กรุงเทพฯ ฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2546). “แนวทางการพัฒนาเครือข่ายองค์กรประชาชนในจังหวัดสงขลา”, เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ วันที่ 4-5 สิงหาคม.

สัมภาษณ์

- ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านหนองเสาธง ต. ควนรู อ. รัตภูมิ จ. สงขลา
- ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านสำโรง-สามี่ ต. พังยาง อ. ระโนด จ. สงขลา
- ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ บ้านบางโหนด ต. คูเต่า อ. หาดใหญ่ จ. สงขลา
- ผู้นำกลุ่มธนาคารชีวิตวัดดอน ต. คูเต่า อ. หาดใหญ่ จ. สงขลา

